

**ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИК
ВА АДАБИЁТШУНОСЛИКНИНГ
ДОЛЗАРЪ МАСАЛАЛАРИ**

ТОШКЕНТ

Adabiyotlar

1. *Ona tili: Umumta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik / N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, D.Nabiyeva. – T.: Tasvir, 2013. – 208 b.*
2. *Ona tilidan Davlat ta'lim standarti. Uzviylashtirilgan Davlat ta'limi standarti va o'quv dasturi. Ona tili. Adabiyot. O'zbek tili. (5-9-sinflar). – Toshkent, 2010.*
3. *G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: O'qituvchi, 2002. 291-b.*

ONA TILI TA'LIMI VA XORIJIY TAJRIBALAR

p.f.p.SH.YULDASHEVA

D.URAZBAYEVA,
NDPI magistranti

Xalqaro ona tili kuni alohida sana sifatida nishonlanayotganiga ko'p muddat bo'lmadi. YUNESKOning 1999-yilda bo'lib o'tgan 30-sessiyasi qarori bilan 21-fevral – “Xalqaro ona tili kuni” deb e'lon qilingan. Bu sana 2000-yildan boshlab dunyo miqyosida keng nishonlanmoqda. Yana shuni ma'lumot sifatida keltirish o'rinliki, BMT Bosh Assambleyasining 2007-yil 16-maydagi qarori bilan 2008-yil “Xalqaro ona tili yili” deb e'lon qilingan. Bular milliy tillarni saqlab qolishga qaratilgan xalqaro tadbirlar bo'lib, statistik ma'lumotlarga ko'ra yer yuzida yoqolish arafasida turgan tillar soni oy sayin ortmoqda. Binobarin, til xalqning taqdiri, yashash tarzi, ma'naviy boyligi sanaladi. Har bir tilda shu til egasi bo'lgan millatning sa'jiyasi, ruhiyati aks etadi. Shu sababli har bir xalq o'z ona tilining sofligi, kamoloti va rivoji uchun tinmay qayg'uradi. Zotan, Prezidentimiz I.A.Karimov “O'zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasini, avlodlar o'rtasidagi ruhiy-ma'naviy bog'liqlik til orqali namoyon bo'ladi. Ona tili – bu millatning ruhidir” deb bejiz ta'kidlamaydi. Darhaqiqat, “ona tilining mavjudligi o'z sohib-u sohibalarining *globallashuv* deb atalayotgan murakkab davrda sobit tura olishidan, tarix sahnasidan o'chib ketmasligidan dalolatdir”.

Mamlakatimizda “Davlat tili haqida”gi Qonunimizda korsatilganidek, nafaqat o'zbek tili, balki barcha tillarning rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratilganligini alohida e'tirof etish o'rinli. O'zbek tili taraqqiyoti haqida so'z yuritganda esa, uning har bir davridagi

rivojlanish xususiyatlari, ayniqsa, uning mustaqillik yillaridagi mavqeyi alohida qimmat kasb etadi. Binobarin, Vatanimiz mustaqilligi, ona tilimizga davlat tili maqomining berilishi o'zbek tili taraqqiyotida yangi sahifa ochdi. Uning jamiyat hayotidagi xizmat va vazifalari nihoyat darajada o'sdi. Til ichki qurilishida – leksik, morfologik, sintaktik sathlarda misli ko'rilmagan yangiliklar paydo bo'ldi. Grammatik hodisalarga ilmiy va odilona, o'zbek tilining o'z ichki qurilishi mohiyatidan kelib chiqib baho berilmoqda. Davlat tili haqidagi qonunning chiqishi prof. A.Nurmonov ta'kidlaganidek, tilimizning rus tili doirasida siqilib, faqat ko'cha-ko'ya va oilada foydalaniladigan ikkinchi darajali bir tilga aylanib qolish xavfiga chek qo'ydi.

Mustaqillikni qo'lga kiritgan mamlakatimizda ona tili ta'limini ham mazmun, ham mundarija jihatidan yangilash borasida jiddiy qadamlar tashlandi. Jumladan, «Ona tilidan Davlat ta'limi standartlari» tasdiqlandi, yangi yo'nalishdagi «Ona tili» dasturi yaratildi. Bu hujjatlar 2010-yilda uzviylashtirildi.

Maktabni isloh qilish yo'nalishlari va “Davlat til haqida”gi Qonun talablarini bajarish, xususan, ona tili ta'limiga yangicha munosabat muammosini hal qilish maqsadida “O'zbek tili” doimiy anjumani ta'asis etildi. Uning birinchi yig'ini 1991-yil 12-13-aprelda Samarqandda o'tkazilgan bo'lsa, har ikki yilda bir marta muntazam o'tkazilib kelinmoqda. 2017-yilda Qoraqalpog'iston Respublikasida o'tkazilishi rejalashtirilgan.

Amerika olimlarning bilimlarni o'zlashtirish borasidagi keyingi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda dunyoni bildirishi jihatidan o'qituvchi oila, axborot vositalari va muhitdan keyingi to'rtinchi o'ringa tushib qolgan. Bundan bizning ta'lim tizimimiz ham mustasno emas. Prezidentimizning tashabbusi bilan tayyorlangan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ta'lim sohasining zamon talablari darajasida, jahon andozalariga mos rivojlanishi uchun zamin tayyorlab, ularning hayotga tatbiqi esa qator islohotlarning davom ettirilishini taqozo qildi.

Til ta'limida qo'llanilayotgan xorijiy tajribalar modulli tizim, case study, masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar kabi yangi texnologiya va metodlar bilan boyimoqda. D.Shodmonqulovning “Ona tili ta'limida keys texnologiyasidan foydalanish”, X.Muhitdinovning “Til ta'limida videomatnlr qanday uyg'unlashadi” kabi maqolalari til o'rgatishning ilg'or tajribalarini o'zbek tili ta'limiga tatbiq qilishning nazariy va amaliy masalalariga bag'ishlangan.

Biroq shuni alohida ta'kidlash o'rinli, xorijda tilshunoslik qanday sur'at bilan rivojlanayotgan bo'lsa, tillarni o'qitish borasidagi tadqiqotlarning doirasi va samarasi ham shunchalik yuqoridir. Aksincha, o'zbek tili ilmiy-nazariy jihatdan keng tadqiq qilinayotgan bo'lsa ham, uning amaliy yo'naltirilishida yutuqlarimiz barmoq bilan sanarli. Til o'qitish metodikasini rivojlantirish, bunda xorij tajribalaridan o'rinli foydalanish masalasi kun tartibida turibdi.

Bugungi kunda ona tili darsliklari "Til – me'yor – nutq" me'zoni asosida yaratilmoqda. Unda maktabdagi til ta'limini harakatga keltiruvchi uch omil – o'qish madaniyati, uqish va matn yaratish madaniyati asos qilib olinadi. Darsliklarda ijodiy o'quv topshiriqlariga, musobaqa shaklidagi o'yinlarga, topishmoqlarga keng o'rin berilgan. Lekin nazardan chetda qolayotgan bir masala borki, bu uy vazifasi masalasidir. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ona tili samarasi o'quvchining mustaqil matn yarata olishi bilan baholanishi tufayli darsliklarimizdan o'rin olgan uyga vazifa topshiriqlari asosan matn yaratishdan iborat bo'lib qoldi. Aslida metodikada topshiriqlarning turlarini doimo almashtirib turishga alohida e'tibor berish kerak. Yana bir jihat borki, o'quvchilar yaratgan matnlarni bir dars davomida (10-12 daqiqa) tahlil qilish imkoniyati cheklangan. Bu esa metodikada e'tirof etilgan "topshiriqlar natijalarini hamisha tekshirish, o'quvchining qo'lga kiritgan har bir yutug'ini rag'batlantirish lozim. Bu o'z navbatida o'quvchi qiziqishlarining tobora ortib borishiga yo'naltiradi" degan ko'rsatmaning amalga oshmayotganligini dalillaydi.

Shuning uchun biz ona tili ta'limida xorijiy tillarni o'qitish amaliyotida mavjud bo'lgan uyga vazifalar uchun "Workbook" kitoblariga o'xshash risolalar yaratilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Mustaqil yurtimiz rivoji bilimli shaxsgagina emas, balki bilim olish yo'llarini puxta o'zlashtirgan, mustaqil idrok qilish ko'nikmasiga ega bo'lgan ongli fuqaroga ehtiyoj sezayotganligi bugungi globalashuv davrida yanada yaqqol sezilmoqda.

Xorij tajribalari natijasida til ta'limiga tatbiq qilinayotgan ta'lim texnologiyalari o'quvchi-darslik-o'qituvchi faoliyatini yuzaga chiqarishga xizmat qilmoqda. Jamiyatning axborotlashuvi davrida ustuvorlik o'qishga o'rgatishga yo'naltirilganligi bois o'qitishning metodlari, texnologiyalarini shunday tanlash zarurki, o'qituvchi o'quvchilarga nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishlarida, balki bilimlarni turli manbalardan izlash, mustaqil egallashlarida o'rgatuvchiga aylanadi.

Prezidentimiz Konstitutsiyaning 23-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida istiqbol davrida yetuk, barkamol avlod kamolga yetganligini ta'kidladilar. Vaholanki, yetuk, barkamol avlodga saboq berayotgan o'qituvchi, murabbiy, ustoz shogirdlaridan ikki-uch qadam oldinda yurishi, zamonidan ilgarilashi taqozo qilinadi. Fan va texnikaning mavjud yangiliklari ularni darslar mazmuniga jadal kiritishni talab etadi va bu orqali ta'lim oluvchilarning zamonaviy bilimlarini shakllantirishga zamin yaratiladi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz - jamiyatimizni isloh etish va demokratlashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish jarayonlarini yangi bosqichga ko'tarishdan iborat. Ma'rifat 2015 yil 6-dekabr, 98-son.
2. Odilov Y. Ona tili – oily qadriyat. //Til va adabiyot ta'limi. 2015. -№ 2. B.51-53.
3. Nurmonov A. Davlat tili haqidagi qonun va uning tarixiy ahamiyati. Tanlangan asarlar. II jild. –T.: Akademya nashr. 2012. – 432-b
4. Rajabova I., Do'sjanova G. Ta'lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o'rni. // Til va adabiyot ta'limi. 2008 -№ 1. B. 7-15
5. Shodmonqulova D. Ona tili ta'limida keys texnologiyasidan foydalanish //Til va adabiyot ta'limi. -2015. -№5. –B. 17.
6. Muhitdinova X. Til ta'limida videomatnlar qanday uyg'unlashadi. //Til va adabiyot ta'limi. -2015. -№8. –B. 15.

UY VAZIFASI VA INNOVATSIYA

p.f.n. SH.YULDASHEVA

D.URAZBAYEVA
NDPI magistranti

O'tgan asr oxirida ona tili mazmunining o'ta ilmiyligi, o'quvchilarning foydali amaliy ishlar bilan shug'ullanish o'rniga, son-sanoqsiz grammatik qoidalar, ta'rif va tushunchalarni "o'zlashtirish" bilan band bo'lib qolganligi bois ta'lim mazmunini yangilash muammosi tilshunos va metodist olimlar tomonidan kun tartibiga qo'yilgan edi. Ona tili darsliklarida ilmiy ta'rif va qoidalar kamaytirilib, amaliy ish turlariga asosiy e'tibor qaratilganligi muammo yechimi sari qo'yilgan ilk

хар сафар оригинал эшитиладиган халқчил поэтик тилига ҳам боғлиқ”⁵

Миртемир шеърини тилидаги такрорий сўзлар икки хил характерлидир. Уларнинг бир гуруҳи тилда аввалдан мавжуд, одатий такрорий сўзлар бўлса, бошқа бир гуруҳи шоирнинг ўзи уюштирган, шакллантирган такрорий сўзлардир. Одатий такрор сўзлар кундалик нутқда, турли услублар ва жанрларда тез-тез қўлланиб тургани учун улар ифодалайдиган услубий маънолар шоир ўзи шакллантирган такрорий сўзлар ифода этувчи услубий маънога нисбатан кучли эмас. Чунки ижодкор ўзи яратган такрорланишда окказионаллик хусусияти ҳам мавжуд бўлиб, китобхон диққатини ўзига кучлироқ жалб қилади.

Умуман олганда, Миртемир шеъринида такрорий сўзларнинг қўлланилиши салмоқли бўлиб, буларнинг барчаси бадийлик ва образлилик учун хизмат қилган. Шоир такрорий сўз сифатида асосан от, сифат, феъл сўз туркумларидан кўпроқ фойдаланган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов Наим. Хотира тўлкинлари. // Миртемир замондошлари хотирасида. Т.: 1982. 7.
2. Ҳожиахмедов А. Мумтоз бадийят малохати. -Т.: Шарк, 1999. 100.
3. Ҳожиёв А. Ўзбек тилида қўшма, жуфт ва такрорий сўзлар. -Т.: Ўзфанакаднашр, 1963. 88.
4. Миртемир. Асарлар. 4 жилдлик, 2-жилд. - Т.: Адабиёт ва санъат, 1981. 329. (Бундан кейинги шеърини парчалар шу нашрдан олинади. Асарнинг жилди ва саҳифасини кавс ичида кўрсатиш билан чекланамиз).
5. Асқад Мухтор. Устознинг табаррук ўрни. // Миртемир замондошлари хотирасида. Т.: 1982. 33.

МУНДАРИЖА

<i>Ибрагимов Ю.М.</i> Сўз мулкининг соҳибқирони.....	3
<i>Ҳамдамов У.</i> Қодиринг насри тили хусусида.....	8
<i>Қодирқ Қ.А.</i> 20-йиллар ўзбек тилшунослиги морфологиясида туб ва ясама сўз масаласининг изоҳланиши.....	11
<i>Yuldasheva Sh., Klicheva M., Yangiboyeva G.</i> Ona tilidan uyga vazifalarni takomillashtirish.....	14
<i>Yuldasheva Sh., Kupalova G., Gulmanova Q.</i> Kommunikativ muloqot va o'quvchi faolligi.....	17
<i>Yuldasheva Sh., Urazbayeva D.</i> Ona tili ta'limi va xorijiy tajribalar.....	20
<i>Yuldasheva Sh., Urazbayeva D.</i> Uy vazifasi va innovatsiya.....	23
<i>Xudayarova M., Xasanova D.</i> Ona tili darslarida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish.....	29
<i>Худайрова М., Рўзметова Ш.</i> “Бобурнома” асарида қўлланган антропонимлар.....	31
<i>Худайрова М., Авазова Д.</i> Навоий асарларида қўлланилган таом номлари.....	34
<i>Жалилов С., Амиязов С.</i> Ўзбек тили соҳалар лексикаси тадқиқи.....	37
<i>Nosirov A., Norboeva G.</i> Kompozitsion vositalar ifodasi.....	41
<i>Davletmuradov I., Tursunova G.</i> Ogahiy g'azallarida dialogik nutq.....	44
<i>Davletmuraov I., Annageldiyeva G.</i> Muhammadrizo Ogahiy g'azallarida lafziy san'atlarning qo'llanilishi.....	47
<i>Дүйсенбаев О.</i> Ўтқир Ҳошимовнинг “Ўзбеклар” ҳикоясида характер яратиш маҳорати.....	50
<i>Янгибаева Н.</i> Навоийнинг адабий-эстетик қарашлари.....	54
<i>Ҳакимжонов Р.</i> Замонавий ўзбек адабиётида сажъ санъатининг қўлланилиши.....	58
<i>To'liboyev X., Masharipova U.</i> Zamonaviy o'zbek hikoyachiligida talqin vasvir o'ziga xosligi.....	63
<i>Аҳмедова Н.</i> Ўқувчилар билан ишлаш жараёнида ноанъанавий дарсларни тапқил этиш интенсификация омили.....	66
<i>Юсупов О.</i> Бадий асарлар таржимасида контекстнинг ўрни ва аҳамияти.....	69